

Jan Rymarczyk

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
e-mail: jan.rymarczyk@ue.wroc.pl

RECENZJA KSIĄŻKI J. KUNDERY
THE CRISIS IN THE EURO AREA

DOI: 10.15611/e21.2017.2.08

Recenzowana praca dotyczy niezwykle ważnego i aktualnego problemu, jakim jest kryzys w strefie wspólnej waluty Unii Europejskiej. Przekłada się on na kryzys w całej Unii Europejskiej (UE), ponieważ strefa euro obejmuje 19 państw członkowskich spośród wciąż jeszcze 28, a zatem zdecydowaną ich większość. A ponadto i pozostałe kraje, z wyjątkiem Wielkiej Brytanii, która wkrótce przestanie być członkiem UE, i Danii, wcześniej czy później zobowiązane są przyjąć wspólną walutę. To, co dzieje się w tej strefie, ma bezpośredni i pośredni wpływ na funkcjonowanie całej integracji europejskiej i będzie decydowało o jej przyszłości.

Unia Europejska jest zjawiskiem fenomenalnym w historii rozwoju międzynarodowych stosunków gospodarczych. Wprawdzie w przeszłości miało miejsce integrowanie się krajów i posługiwanie się wspólną walutą, ale nigdy nie przybrało to tak wielkich zarówno ilościowych, jak i jakościowych, a także czasowych wymiarów jak w przypadku Unii Europejskiej. Jej powstanie zapoczątkowane w 1957 r. Traktatami rzymskimi o utworzeniu Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej i rozwój od strefy wolnego handlu poprzez unię celną, wspólny rynek do unii gospodarczej i w przeważającej mierze walutowej jest zjawiskiem niezwykle i zaliczonym do największych ekonomicznych, społecznych, kulturowych i politycznych osiągnięć współczesnych społeczeństw europejskich. Jeśli wziąć pod uwagę, że Unia Europejska jest największym mocarstwem gospodarczym świata, to w warunkach niezwyklej intensyfikacji przepływów towarów, usług, kapitału, technologii i ludzi, zwanej globalizacją, jej wzloty i upadki silnie wpływają na sytuację w innych regionach świata. Oczywiście, istnieje również zależność odwrotna, tzn. zmiany koniunktury gospodarczej w innych centrach cywilizacji ekonomicznej transmitowane są do Unii Europejskiej. Dobitnie świadczy o tym globalny kryzys finansowy lat 2008-2009. Zapoczątkowany on został bowiem w Stanach Zjednoczonych na rynku nieruchomości i związanych z nimi kredytów hipotetycznych. W warunkach globalizacji finansowej efekty pęknięcia „bańki spekulacyjnej” w tej strefie rozprzestrzeniły się nieomal na cały świat, w największym stopniu dotykając Unię Europejską. W warunkach

kryzysu przepływy finansowe pomiędzy UE a USA uległy znacznemu zmniejszeniu. Międzynarodowe instytucje finansowe zaczęły wycofywać kapitał z rynków, co prowadziło do załamania się ich płynności i wzrostu spreadów. Odnotowano znaczne spadki kursów walutowych, cen instrumentów finansowych i załamanie się rynków papierów wartościowych oraz bankructwo banków. Kryzys ze sfery finansów przeniósł się do sfery realnej gospodarki, czego symptomem był spadek inwestycji i produkcji, wzrost bezrobocia i spadki PKB poszczególnych krajów UE.

Globalny kryzys finansowy był największym kryzysem po wielkim kryzysie lat 1929-1933, często porównywanym do niego. Czynienie daleko idących analogii pomiędzy nimi jest jednak nadużyciem, ponieważ ten ostatni pod względem zarówno spadku podstawowych wskaźników ekonomicznych, czasu jego trwania, jak i sposobów wyjścia z niego znacznie różnił się od poprzedniego. Jeśli po wielkim kryzysie kraje sięgnęły do narzędzi protekcjonalizmu i polityki „zubożania sąsiada” (*beggar the neighbour policy*), to po globalnym kryzysie finansowym państwa UE zachowały cztery swobody jednolitego rynku europejskiego, tj. swobodę przepływu towarów, usług, kapitału oraz ludzi i wspólnie z innymi podjęły działania mające zapobiec jego powtórzeniu się. Inną kwestią – trudno przewidywalną – jest, czy będą one skuteczne, ponieważ pomimo pewnych analogii kryzysy różnią się od siebie zarówno co do ich przyczyn, jak i przebiegu i skutków.

Podstawowym celem pracy J. Kundery, jak podkreśla sam autor we wstępie, jest zbadanie przyczyn kryzysu w strefie euro oraz metod jego przezwyciężenia. Podjęte badania koncentrują się przede wszystkim na czterech najbardziej dotkniętych przez ten kryzys krajach, tj. Grecji, Irlandii, Portugalii i Hiszpanii, tzw. krajach PIGS (Portugal, Ireland, Greece, Spain). Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny i oparta została na bogatej literaturze przedmiotu, głównie anglosaskiej, z uwzględnieniem także opracowań polskich autorów, a przede wszystkim na materiałach różnych organizacji europejskich, aktach prawnych, a także źródłach internetowych. Autor posłużył się metodami badawczymi, charakterystycznymi dla różnych dziedzin wiedzy, tj. ekonomii, finansów, historii, prawa, polityki gospodarczej, międzynarodowych stosunków gospodarczych, co uzasadnione było złożonym charakterem zjawisk kryzysowych. Podstawę stanowiły takie narzędzia badawcze, jak analiza przyczynowo-skutkowa, porównawcza, kontekstualna, diachroniczna, dokumentowa, historyczna, systemowa i statystyczna, synteza, indukcja i dedukcja. Zjawiska kryzysowe rozpatrywane były z perspektywy zarówno całej unii ekonomicznej i monetarnej (*Economic and Monetary Union, EMU*), jak i poszczególnych krajów.

Przekonująca, logiczna i przejrzysta jest konstrukcja pracy. Jest ona obszerna, ponieważ obejmuje 415 stron zawartych w pięciu rozdziałach, wstępie, konkluzjach i bibliografii. W pierwszych dwóch rozdziałach przeważają rozważania teoretyczne. Pierwszy z nich, zatytułowany „Rodzaje i przyczyny kryzysów ekonomicznych”, ma charakter wprowadzający do zasadniczych treści pracy, *stricte* związanych ze strefą euro i jej kryzysem. J. Kundera analizuje tu pojęcie kryzysu, różne jego rodzaje i determinanty z punktu widzenia teorii ekonomii, prezentując poglądy różnych

autorów. Przedstawia przyczyny i przebieg globalnego kryzysu finansowego i porównuje jego cechy z wielkim kryzysem. Podawane przez niego daty różnią się od powszechnie przyjętych. Dla pierwszego z wymienionych przyjmuje on lata 2008-2013, a dla drugiego 1929-1935, podczas gdy na ogół sytuuje się je odpowiednio w latach 2008-2009 i 1929-1933. Stwierdza on, że kryzys w strefie euro był zarówno kryzysem finansowym (bankowym zadłużeniem), jak i kryzysem ekonomicznym, oraz wskazuje na sześć jego charakterystycznych cech. Ostatni punkt tego rozdziału to różne metody stosowane dla przezwyciężenia wyżej wymienionych kryzysów.

Drugi rozdział pracy – „Strefa euro a teoria optymalnych obszarów walutowych” – zawiera prezentację teorii optymalnego obszaru walutowego według Mundella, McKinnona, Kenena i Grabela. Autor dokonuje porównań pomiędzy cechami strefy euro a tymi, które odpowiadają pojęciu „optymalnego obszaru walutowego”. Wskazuje na przyczyny rozbieżności, a szczególnie na niespełnienie tego kryterium w największej mierze przez takie kraje, jak Grecja, Portugalia, Hiszpania i Irlandia, co spowodowało, że doświadczyły one w największym stopniu skutków ostatniego kryzysu. Autor słusznie uważa, że w celu jego przezwyciężenia i uniknięcia następnego powinny one dokonać reform strukturalnych, zapewnić większą elastyczność rynku pracy i produktywność ich gospodarek.

Trzy kolejne rozdziały bazują głównie na materiale empirycznym dotyczącym ekonomiki strefy euro, na podstawie analizy którego Kundera formułuje oceny i wnioski o zasadniczym znaczeniu dla meritum podjętych badań. W trzecim rozdziale „Za i przeciw strefie euro” rozpoczyna rozważania, przedstawiając proces ewolucji europejskiej integracji monetarnej od Europejskiego Systemu Monetarnego (*European Monetary System, EMS*) do Europejskiej Unii Monetarnej (*European Monetary Union, EMU*). Omawia kryteria konwergencji określone przez układ z Maastricht i stopień ich spełnienia przez 15 krajów UE w 1997 r. oraz rolę Europejskiego Banku Centralnego (*European Central Bank, ECB*) w Europejskim Systemie Banków Centralnych (*European System of Central Banks*). Na końcu rozdziału przechodzi do kwestii zasadniczej zapowiedzianej w jego tytule, tj. do korzyści i kosztów związanych z przyjęciem wspólnej waluty z punktu widzenia teorii integracji.

Rozdział czwarty pracy, zatytułowany „Kryzys w krajach strefy euro”, poświęcony został analizie kryzysu w czterech najbardziej dotkniętych nim krajach, czyli, jak wspomniano, w Grecji, Hiszpanii, Portugalii i Irlandii. Autor wykazał, że kraje te popełniły podobne błędy w polityce ekonomicznej, monetarnej i fiskalnej, a mianowicie prowadziły (s. 230):

- łagodną politykę monetarną z wysoką podażą pieniądza;
- politykę niskich lub negatywnych stóp procentowych;
- politykę łatwego kredytu (publicznego lub prywatnego) i wysokiego zadłużenia;
- procykliczną politykę fiskalną;
- sztywną politykę na rynkach siły roboczej i produktów przy niskiej wydajności czynników produkcji;
- politykę deregulacji w sektorze finansowym (w 1990 r.);

• politykę wspierania popytu i zachęt podatkowych w sektorze nieruchomości.

Kompleks tych czynników, a także kryzys w zewnętrznym otoczeniu, wywołał silne zaburzenia w ich gospodarkach – największe w Grecji, która do tej pory, pomimo wielkich rozmiarów pomocy ze strony innych krajów strefy euro i międzynarodowych organizacji finansowych, ich nie przezwyciężyła. Autor słusznie stwierdza, że w celu trwałego uzdrowienia gospodarek powinny one:

- skonsolidować narodowe budżety;
- przeprowadzić reformy strukturalne;
- dokonać dalszej prywatyzacji;
- zwiększyć rozmiary inwestycji i poziom wydajności pracy;
- przywrócić konkurencyjność;
- zwiększyć eksport;
- przeprowadzić reformę rynków pracy i obniżyć koszt pracy;
- ustabilizować ceny;
- obniżyć bezrobocie;
- dokonać restrukturyzacji banków, zreformować ich regulacje i nadzór bankowy.

W praktyce okazuje się to jednak bardzo trudne ze względu na „opór materii”, sprzeciw społeczeństw zmuszonych do niekiedy drastycznego oszczędzania i wpływ partii populistycznych proponujących „łatwe rozwiązania”.

Ostatni, tj. piąty, rozdział zatytułowany „Antykryzysowa polityka Unii Europejskiej i przyszłość strefy euro” jest najważniejszą, najbardziej interesującą i najobszerniejszą częścią pracy. We wstępie tego rozdziału autor dokonuje bardzo ważnego stwierdzenia, że kryzys w strefie euro jest wynikiem nie tylko ekonomicznej nierównowagi w niektórych krajach członkowskich, ale także sygnalizuje kryzys mechanizmu integracji całej Unii Europejskiej (s. 237). Jest on spowodowany strukturalnymi zmianami w globalnej gospodarce, procesami globalizacji, spadkiem konkurencyjności i znaczenia krajów UE w światowej gospodarce oraz jej słabością instytucjonalną. O słabości instytucjonalności UE świadczy m.in. niezdolność do poradzenia sobie z problemem uchodźców i dopuszczenie do Brexitu, czyli wyjścia z niej Wielkiej Brytanii. Unia Europejska jest niekompletną unią gospodarczą, której słabości, zdaniem autora, wynikają z:

- nierównowagi pomiędzy jednolitą walutą a wieloma niezależnymi politykami fiskalnymi poszczególnych krajów;
- braku unii bankowej;
- niewielkich zasobów zakumulowanych w jej budżecie;
- braku automatycznych stabilizatorów;
- braku prawnych uregulowań i reżimu bankructwa;
- niskiej mobilności siły roboczej;
- łatwej możliwości wyjścia z UE;
- możliwości pojawienia się efektu domina.

Niezbędne są zatem reformy, które wzmocniłyby UE, ponieważ przyszłość strefy euro zależy od sukcesu całej integracji. Nie można oddzielić członkostwa w EMU od członkostwa w UE, jak przekonująco dowodzi tego J. Kundera. Należy zatem:

- dokonać reform instytucji UE w kierunku wzmocnienia ich uprawnień decyzyjnych;
- stworzyć efektywny mechanizm koordynacji monetarnej i fiskalnej polityki krajów strefy euro;
- utworzyć budżet strefy euro, z którego finansowana byłaby pomoc dla krajów o wysokim zadłużeniu;
- powołać ponadnarodową instytucję, która miałaby uprawnienia dokonywania rewizji projektów budżetów oraz monitorowałaby i kontrolowałaby wydatki budżetowe krajów strefy euro i w ten sposób zapewniła dyscyplinę fiskalną. Ponadto mogłaby opracować wspólną politykę ekonomiczną dla całej UE;
- utworzyć Europejski Fundusz Monetarny (*European Monetary Fund*, EMF) na wzór Międzynarodowego Funduszu Walutowego (*International Monetary Fund*, IMF), który pomagałby rozwiązywać problemy budżetowe i zadłużenia strefy euro;
- powołać Europejską Bankową Unię (*European Banking Union*, EBU), która integrowałaby nadzór nad bankami strefy euro, miała odpowiedni wspólny kapitał i system gwarancji depozytów bankowych oraz zapewniła wdrożenie wspólnych norm ostrożnościowych;
- dopuścić przez Europejski Bank do emisji euroobligacji, na które kraje strefy euro mogłyby dokonywać konwersji swojego zadłużenia;
- przeprowadzić reformy strukturalne, które doprowadziłyby do wzrostu poziomu innowacyjności produktów i procesów, rozmiarów inwestycji, konkurencyjności produktów i usług, liberalizacji na rynkach pracy i zwiększania mobilności siły roboczej. Powinna być prowadzona wspólna polityka badawcza, edukacyjna i w zakresie praktyk zawodowych;
- efekty negocjacji Brexitu nie powinny być opłacalne dla Wielkiej Brytanii, ponieważ może to zachęcić inne kraje do wyjścia z UE – na zasadzie efektu domina. W przeciwnym przypadku Brexit paradoksalnie może skutkować ściślejszą koordynacją działań w ramach UE.

Autor pracy zdaje sobie sprawę, że przeprowadzenie tych reform *in corpore* jest raczej niemożliwe ze względu na obawy krajów przed utratą suwerenności. Ale istnieje prawdopodobieństwo, że część krajów zdecyduje się na pogłębienie integracji ekonomicznej i politycznej, co będzie oznaczało UE dwóch prędkości. J. Kundera kreśli cztery możliwe scenariusze przyszłości strefy euro i UE. Pierwszy to: utrzymanie dotychczasowego poziomu integracji i podjęcie reform strukturalnych na poziomie poszczególnych krajów strefy euro. Drugi – podział UE na strefy dwóch prędkości: pierwsza, zintegrowana wokół wspólnej waluty, po przeprowadzeniu niezbędnych reform będzie prezentowała „optymalny obszar walutowy”, a druga będzie akceptowała tylko zasady jednolitego rynku. Trzeci to: ściślejsza ekonomiczna

i polityczna integracja wszystkich krajów UE i akceptacja przez nie niezbędnych reform. Czwarty zaś zakłada niepodjęcie żadnych reform, wykazanie korzyści dla Wielkiej Brytanii płynących z Brexitu, dojście do władzy populistów w niektórych krajach i rozpad strefy euro i UE.

Wydaje się, że najbardziej prawdopodobny jest scenariusz drugi, tj. UE dwóch prędkości, co wynika z oświadczeń przywódców Niemiec, Francji i Włoch oraz Deklaracji rzymskiej z marca 2017 r., w której zawarto stwierdzenie, że przy dążeniu do zachowania jedności UE kraje, które będą chciały ściślejszej integracji, mają do tego prawo.

Podsumowując recenzję, pragnę podkreślić, że praca J. Kundery stanowi oryginalne ujęcie niezwykle ważnego i aktualnego problemu, którego rozwiązanie będzie miało ogromny wpływ na przyszłość nie tylko strefy euro i Unii Europejskiej, ale w ogóle gospodarki światowej, w tym na jej regionalizację i globalizację. Wprawdzie w pracy nie pojawił się „wątek polski”, ponieważ wykraczałoby to poza jej ramy, ale wynikają z niej bardzo ważne wnioski na przyszłość i dla nas. Obecny rząd prowadzi eurosceptyczną politykę i wyraźnie deklaruje chęć rozluźnienia integracji i przyznania większych kompetencji dla państw narodowych. A zatem jest to stanowisko przeciwne do tego, co większość ekonomistów, i nie tylko, uważa za warunek *sine qua non* utrzymania i rozwoju integracji europejskiej. Wydaje się zatem, że nieuniknione będzie dla nas znalezienie się na peryferiach UE, jeśli w ogóle ona przetrwa. Dlatego pracę należy rekomendować politykom i innym osobom zainteresowanym losem UE, ponieważ przyszłość Unii przełoży się na sytuację nas wszystkich. Z pewnością praca J. Kundery może być wykorzystana także w procesie dydaktycznym wyższych uczelni, zwłaszcza na kierunkach, takich jak międzynarodowe stosunki gospodarcze, biznes międzynarodowy, europeistyka i handel zagraniczny.

Do zalet książki należy kompleksowe ujęcie problemu kryzysu w strefie euro, logika wywodów, oryginalność wniosków, doskonale opanowanie metod badań naukowych i warsztatu pisarskiego, prawidłowa konstrukcja oraz jasny i przejrzysty styl.

Nie ulega dla mnie wątpliwości, że książka J. Kundery *The Crisis in Euro Area* należy do wybitnych opracowań tego problemu, wiele wnoszących do jego poznania oraz rozwoju badań w tej sferze.

prof. zw. dr hab.
Jan Rymarczyk